

Режим доступу: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/3191-80.html>; Lyst Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 21 travnia 2012 roku № 80/06/187-12 «Pro perevazhne pravo na zalyshennia na roboti»

11. Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 24, ст. 243 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>; Закон України «Pro profesiynnyu rozvytok pratsivnykiv» vid 12 sichnya 2012 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2013, № 24, st. 243.

V. Andriiv, T. Vakhoniava

QUALIFICATION OF EMPLOYEES AS A CATEGORY OF LABOR LAW

The article examines the main features of the qualification of an employee and its importance for labor law. Qualification of employees is considered as a category of labor law; some types of labor relations are analyzed, where the qualification of employees has a significant influence on their dynamics and on the legal status of employees. There is a general analysis of the main components of the qualifications of employees along with other rating categories that determine their professional level.

Key words: *qualification of workers, qualification of works, professional standard, professional qualities of an employee.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК: 342.553(477)

Є. О. Бутирін

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ (КІНЕЦЬ XV СТ. - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.)

Досліджено виникнення козацтва та функціонування органів козацького самоврядування (кін. XV ст. - пер. пол. XVII ст.). Висвітлено, що зібрання всіх без винятку козаків – рада (коло), була вищим органом влади на Запорозькій Січі. Чернецькою радою вона називалася тоді, коли козаки збиралися не за старшинською, а за власною ініціативою. Також на раду могли зібратися лише старшини, а в окремих випадках на коло могли запросити не все козацтво, а лише депутації від куренів. Існування ради не регламентувалося формальними правилами, традиційно коло скликалаь щорічно 1 січня на Січі, для переобрання отамана та старшини, а в разі поточної потреби скликалися неординарні ради, які могли збиратися там де виникала така потреба. Рада була дорадчим органом, інструментом досягнення консенсусу, прийняття спільного рішення, яке ставало обов'язковим для спільноти, що його ухвалила. При ухваленні рішення рада розділялася на два кола – старшинське та чернетське, що обіймало чернь – простих людей. І дуже часто, коли чернетське коло одностайно приймало рішення, то старшині, навіть мимоволі, доводилось приставати на бік більшості. В ознаку прийняття рішення били в литаври та давали гарматні залпи.

На повагу ради виносились найважливіші питання щодо життєдіяльності козацької громади, а саме: встановлення військового устрою, обрання виконавчих органів – отамана, старшини, питання війни та миру, проведення переговорів з

послами інших держав. В особливо важливих справах рада ставала вищою судовою інстанцією.

Визначено, що виконавчу владу в козацькій громаді обіймав кошовий отаман, який обирався загальним колом на один рік та мав потужний вплив на повсякденне життя Січі. Здійснювати виконавчу владу кошовому отаману допомагала козацька старшина – суддя, осавул, писар, яка обиралася задля виконання волі громади. Джерелом влади була не владолюбна старшина, а козацька спільнота, її воля. А відтак успіх керівництва залежав від здібності інтегруватися в спільноту, знати її потреби та видавати лише ті накази, які визнавались козаками та виконувались добровільно. Будь-який примус з боку старшини щодо виконання наказів козаками, або їх покори, був неможливий та протирічив би козацькій демократії.

Ключові слова: козак, реєстрове козацтво, Запорізька Січ, кошовий отаман, старшина.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-55-64

Постановка проблеми. Еволюційний розвиток національної правової культури в Україні потребує серед іншого ідейного наповнення кращими здобутками попередніх поколінь. Питання державно-правової спадщини українського народу викликає жваве обговорення у наукових колах і дає можливість підійти всебічно до вирішення сучасних потреб Української держави. Особливу цінність становить оригінальний, автентично український досвід правотворення, яскравим прикладом якого було козацьке місцеве самоврядування.

Вивченням функціонування місцевого самоврядування займалися видатні історики і правознавці, серед яких І. Черкаський, Д. Яворницький, Д. Багалій, М. Грушевський, О. Єфименко, П. Куліш, М. Слабченко, і багато інших. В умовах незалежної України ці дослідження стали ще активнішими, про що свідчать цікаві публікації О. Гуржія, В. Кульчицького, І. Усенка, І. Бойка, І. Грозовського, Т. Чухліба та ін. авторів. Заразом немає чіткої та послідовної історико-правової характеристики функціонування органів місцевого самоврядування козацької доби (кін. XV ст. -пер.пол. XVII ст.), тому метою цієї статті є виявлення особливостей функціонування органів козацького самоврядування в різних видах козацтва як суспільно-правового феномену.

Вперше слово «козак» з'являється в монгольських хроніках де під ним розуміється – одинак, схильний до завоювання, який немає ані дома, ані сім'ї [1]. Ми згадали про це тому, що саме зазначений спосіб життя українці перейняли у татар освоюючи південноруський степ. Історичні джерела кінця XV ст. містять перші згадки про те як мешканці Подніпров'я здійснювали «уходи», займалися різними промислами – полюванням, рибальством, солеварінням, наймалися в охорону «Великого кордону» між Великим князівством Литовським та Кримським ханством [2, с. 194]

Поширенню уходництва сприяла велика кількість дичини, бо – коням і будь-якому бидлу хованьє там розкішне по дібровах та свиням по дубчаках через зиму, там радо бидло всяке множитися. Зубрів, оленів, лисиць й іншого звіру велика чисельність. Меду... доброго, чистого, білого без бортей та без всякої праці велике, не тільки з пасік, а й готового з вепетів видраного [3, с. 21]. Походи по сіль також користувались попитом, як відзначилось в люстрації 1552 р [4, с. 83].

Посеред значної кількості гіпотез щодо походження козацтва, цікавою є думка М. П. Дашкевича, яка будується на відомостях з літописів оприлюднених польським дослідником М. Стрийковським та аналізі організації громад Болоховської землі. На його думку, після ординської навали, окремі татари, піддавшись впливу місцевої

людності, осідали на Поділлі, приймали хрещення, займались землеробством. За несення військової служби козаків наділяли землею та зараховували до окремих підрозділів, які входили до складу литовського війська під проводом своїх отаманів [5]. Дослідник звертав увагу на устрій сільських громад цієї місцевості, які прагнули до общинного життя та самоврядування, очільниками таких спільнот були отамани. Існуючи в умовах постійної зовнішньої загрози вони завжди були готові дати відсіч ворогу [6, с. 36, 44].

Певну частину «вільних людей» складала шляхта Великого князівства Литовського, яка до укладення Люблинської унії була представлена дрібними литовськими лицарями, що мали в своїй власності лише зброю та обладунки. Створення Республіки Обидвох Народів, збіглося у часі з модернізацією військової справи в Європі, коли середньовічну феодальну військово-політичну організацію заступила масова регулярна армія. У цій новій реальності ополчення лицарів, як основне військо, втрачає свою актуальність. За умовами унії 1569 р. українські землі переходили з під Князівства та ставали частиною Корони, чинне законодавство якої визнавало шляхтою лише тих, хто міг документально підтвердити свої права на земельні володіння з селянами. Вже наступного за унією року розпочалася люстрація Брацлавського та Київського воєводств. Ревізор вимагав від землевласників пред'явлення жалуваних грамот на підтвердження своїх ленних прав [7, с. 22]. Як наслідок, значна частина литовської шляхти пішла на Січ, поповнюючи собою ряди козачого стану.

Як вже зазначалось, попри декларування великокнязівською владою принципу «нерушення старини», трансформація руських удільних князівств у воєводства супроводжувалося руйнуванням общинного землеволодіння, яке заступалося великокнязівськими роздачами маєностей особам, які перебували на військовій та адміністративній службі – князям, зем'янам, шляхті, боярам. У підсумку, чисельна частина селян була позбавлена землі, що, у свою чергу, обумовило відхід селян з центральних регіонів на окраїни.

Територіально формування козацького стану відбувалося в Київському, Чернігівському, Брацлавському та східній частині Подільського воєводствах. Як зазначав у своєму літописі Григорій Грабянка: «поляки через деякий час поклали використати мешканців цих земель як робочу силу, та оскільки ці люди ще здавна були людьми військового стану і більше відчували нахил до вправ з мечем, а не до трудової повинності, оскільки вони зневажали ярмо рабське і рабську покору, то більше схильні були з власної волі на Дніпрі за порогами в місцевості пустельній та дикій проживати, перебиваючись ловлею звіра та риби і морськими походами на бусурман» [8, с. 246].

Бігли більшість населення селилася в «слободах» і відмовлялася підпорядковуватись старостинській владі, поіменуючи себе козаками. Всіх приваблювало право козаків на володіння землею, та те, що вони не підпадали під кріпацтво, можливість вільного господарювання. Проте їх самовизначення не співпадало з поглядами королівських комісарів, які у своїх звітах називали їх «непослушними» - такий непослух у них і свавілля, що вже не поважають зовсім ані бога, ані когось іншого [9, с. 39].

Саме внутрішньою потребою козацтва в своїй організації, яка була обумовлена постійно зростаючою його чисельністю, можна пояснити появу Запорозької Січі. Постійне перебування козаків поза волостями диктувало необхідність їх об'єднання в згуртовані загони під проводами авторитетних отаманів. Міркування створити на порубіжжі міцну твердиню задля протистояння татарській агресії, з'явилася ще на початку XVI ст., коли литовський уряд замислювався над можливістю прийняття

козаків на державну службу. Грошей, як зазвичай, у держави не вистачало і реалізувати задумане вдалося лише кн. Д. Вишневецькому і вже в середині століття, збудувавши фортецю на одному з дніпровських островів.

У який же спосіб самоврядувалась козацька спільнота? Від самого початку козацтво чинило супротив всім формам концентрації влади в руках окремих особистостей, намагаючись вирішувати повсякденні питання виходячи з рівності, яка поширювалася й на очільників. Цей егалітарний устрій, притаманний козацькій громаді, не можна ототожнювати з класичною демократією, бо остання передбачає передачу владних функцій окремим особа чи органам. Щодо козацької спільноти, то вона ніколи в повному обсязі не делегувала своїх прав, будучи готовою в будь-який момент долучитися до прийняття владного рішення.

Зібрання всіх без винятку козаків – рада (коло), була вищим органом влади на Запорозькій Січі. Чернецькою радою вона називалася тоді, коли козаки збиралися не за старшинською, а за власною ініціативою. Також на раду могли зібратися лише старшини, а в окремих випадках на коло могли запросити не все козацтво, а лише депутації від куренів. Існування ради не регламентувалося формальними правилами, традиційно коло скликалась щорічно 1 січня на Січі, для переобрання отамана та старшини, а в разі поточної потреби скликалися неординарні ради, які могли збиратися там де виникала така потреба. Рада була дорадчим органом, інструментом досягнення консенсусу, прийняття спільного рішення, яке ставало обов'язковим для спільноти, що його ухвалила. При ухваленні рішення рада розділялася на два кола – старшинське та чернетське, що обіймало чернь – простих людей. І дуже часто, коли чернетське коло одностайно приймало рішення, то старшині, навіть мимоволі, доводилось приставати на бік більшості. В ознаку прийняття рішення били в литаври та давали гарматні залпи.

На думку І. С. Стороженка козацька лицарська ідеологія засновувалась на пасіонарному імперативі: «Будь тим, ким ти повинен бути», відповідно до якого козацька спільнота ухвалювала рішення не за «згодою більшості», а за «загальною згодою», коли незгодних могли ліквідувати фізично. Іншими словами, почуття найвищої спільності «ми» мусило абсолютно придушувати кожне конкретне «я», бо тільки за таких умов забезпечувалася колективна захищеність у небезпечних умовах воєнного промислу [10, с. 6-18].

На повагу ради виносились найважливіші питання щодо життєдіяльності козацької громади, а саме: встановлення військового устрою, обрання виконавчих органів – отамана, старшини, питання війни та миру, проведення переговорів з послами інших держав. В особливо важливих справах рада ставала вищою судовою інстанцією [11, с. 203-340].

Щодо виконавчої влади в козацькій громаді, то її обіймав кошовий отаман, який обирався загальним колом на один рік та мав потужний вплив на повсякденне життя Січі. Здійснювати виконавчу владу кошовому отаману допомагала козацька старшина – суддя, осавул, писар, яка обиралася задля виконання волі громади. Джерелом влади була не владолюбна старшина, а козацька спільнота, її воля. А відтак успіх керівництва залежав від здібності інтегруватися в спільноту, знати її потреби та видавати лише ті накази, які визнавалися козаками та виконувалися добровільно. Будь-який примус з боку старшини щодо виконання наказів козаками, або їх покори, був неможливий та протирічив би козацькій демократії [12, с. 29].

Низовою структурною ланкою Січі були курені, як осередки козацьких земляцтв, назви яких йшли від місцевостей, в яких мешкали козаки на волостях. Так, у XVI ст. на Запоріжжі нараховувалось сім куренів: Пашківський, Титарівський, Дерев'янківський, Поповичівський, Іванівський, Канівський та Дядьківський [13, с. 203-240]. Курінь

знаходився під проводом курінного отамана, який обирався курінною радою з авторитетних козаків, та не потребував затвердження на посаді з боку загального січового кола. Навпаки, простежується закономірність, що сподіватися на посаду кошового отамана міг претендент, який в своїй кар'єрі мав досвід управління куренем.

Окрім суто військової організації життя на куренях в самій Січі варті згадки й фобург-містечки, що забезпечували оборону підступів до Січі, а разом з тим і терпіли захожих людей. Бо січовий острів вмщував не більше аніж 8 тис. козаків, у той час як всього їх налічувалось до двадцяти тисяч, решта знаходила притулок у військових містечках [14, с. 23]. Де поруч з козаком можна було побачити й дрібного крамаря, селянина та навіть жінку, проте всі вони перебували під військовим правом. Цей сторонній фобурговий люд, який постійно був в русі, то заходячи, то відходячи з містечка, дуже швидко пристосовувався до військових порядків. Втім не можна вести мову про те, що ці запорозькі містечка мали перспективу розвинути в сталі громадські спільноти, але й суто військовими вони також не були.

Кількість таких містечок була невелика і перше місце посеред них поправу належало Кодакові [15, с. 21, 114]. Вважалося, що той хто володів Кодаком, той володів ключами від Січі. Так є відомості про фобурги: Переволочне [16, с. 131], Мишурич Ріг [17, с. 244], Микитин Ріг, Самар, Кам'яний Заток [18, с. 147], Романково, Половиця [19, с. 41].

Як зазначає акад. М. Є. Слабченко – запорозькі містечка не мали своєї питомої політичної фізіономії. Вони світили відображенням світлом Січі [20, с. 163]. За люстраціями королівщини людяність містечок ділилась на січовиків та підлеглих війську. Ці останні звалися поспільством і об'єднувались в громаду міста [21, с. 217]. З огляду на військові потреби, на ту систему, за якою розташовувались січовики, міська людина також поділялась на сотні, під проводом сотників. Під сотниками перебували очільники поселських десятків – десятники. Цей десятинний поділ пішов від того, що січовики жили посеред містечкової людинності, а їх хати звалися десятковими, до яких ще й додавалася назва куреня до якого належав січовик. Історичні документи свідчать про застосування цього поділу навіть до мешканців монастирів [22, с. 116].

З часом поспільство набувало твердої осілості в фобургах, на відміну від січових козаків, а це, у свою чергу, формувало потребу в запровадженні посади отамана для осілої людинності. Таким чином складається практика, коли владу в місті обіймали два отамана – козачий та посполитий [23, с. 134]. За військовою регулою отамана не обирали, а призначали з кошу до подальшого розгляду. Кош тримав отаманів під контролем і останні повинні були дотримуватись «високоповелительного ордеру» - інструктивного припису, за яким десятник чи отаман не повинен був «обходительно жил, не чинил не мальейших сор и раздоров, ... виновных изыскавал, на взятки отнюдь не ластился, не допускал никого до опустошения рубкою буераков» [24, с. 166].

Помічник отамана звався десятковий чаус, його обирав собі сам отаман. Але джерела не містять подробиць щодо цієї посади, чисельності, функцій тощо. Канцелярська робота покладалася на писаря, на утримання якого кожний посполитий повинен був сплатити 5–10 коп. на рік.

Всередині другої половини XVI ст., Сигізмунд II Август спрямував на Запоріжжя у 1568 р. свої пропозиції щодо прийняття на королівську службу – при земцях наших знайдеться вам служба наша, за котру жалованье каждый з вас від нас одержить [25, с. 6]. Нажаль й на сьогодні дослідникам не вдалося віднайти королівської грамоти, яка б започаткувала створення постійного козацького реєстрового війська. Утім в наявності грамота Сигізмунда II Августа, датована 5 червнем 1572 р., якою польський король підтвердив розпорядження коронного гетьмана Є. Язловецького щодо набору трьохсот

козаків на державну службу та призначив шляхтича Я. Бадовського старшим та суддею над низовими козаками [26, с. 176]. Отже місцева влада була позбавлена своїх повноважень над козаками, які були виділені з інших верств населення та легітимізовані в окремий соціальний стан, отримавши особливі права і привілеї. До того ж, започаткування особливого підпорядкування реєстрового козацтва мало на меті запровадження над ним дієвого контролю та утримання від дій, що суперечать інтересам держави.

Відсутність юридичної градації серед реєстровців не виключала формальної диференціації, яка полягала у поділі козаків на старшину та рядових. І якщо всі реєстровці отримували платню та були виведені з під старостинської влади, то обрання старшини мало соціальний підтекст. Саме тому корона намагалася контролювати обрання на старшинські посади та докладала зусиль до їх займання шляхтичами польського походження. Козацьким очільникам, уряд намагався забезпечити міцне матеріальне становище, насамперед через реалізацію їх права на землеволодіння.

Старшим реєстрового війська, на період від сейму до сейму, призначався комісар, яким міг стати лише шляхтич, чия кандидатура пропонували королю на затвердження великий та польний коронні гетьмани. Комісар складав присягу на вірність королю та Речі Посполитій, текст якої сейм затвердив у ординації. Старший комісар знаходився у прямому підпорядкуванні великому гетьману коронному та отримував повноваження головнокомандуючого, який мав право вищого суду над реєстровцями.

Така ж процедура запроваджувалась щодо полковників та осавулів, які призначались лише зі шляхти, вірній польській короні. Як і старший комісар полковники знаходились у підпорядкуванні великого гетьмана коронного і були зобов'язані постійно знаходитись на території свого полку, виконуючи покладені на них обов'язки.

Щодо низового командного складу – сотників та отаманів, то вони могли бути призначені з осіб козацького стану, людей лицарських. Режим військово-територіального прикріплення поширювався на всіх козаків. Їм не дозволялося селитися в інших містах на Україні окрім Черкас, Чигирин, Корсуня та заборонялось залишати міста своєї дислокації без паспорту виданого старшим комісаром. Також вводилась заборона брати шлюб з міщанами. А в разі виникнення спору між міщанином та козаком, він підлягав розгляду спільно підстарости та козацького полковника [27, с. 441].

Список використаної літератури

1. Див.: Труды института востоковедения Академии наук СССР. Ленинград : издательство Академии наук СССР, 1932-1947. Т. 34: Сокровенное сказание : монгольская хроника 1240 г. под названием Mongol-un niruca tobciyan : Юань чао би ши, монгольский обыденный изборник / С. А. Козин ; [предисловие члена-корреспондента АН СССР Н. Поппе]. Т. 1 : Введение в изучение памятника, перевод, тексты, глоссарии. Москва ; Ленинград, 1941. 619 с.; Div.: Trudy instituta vostokovedeniya Akademii nauk SSSR. Leningrad : izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1932-1947. Т. 34: Sokrovennoe skazanie : mongolskaya hronika 1240 g. pod nazvaniem Mongol-un niruca tobciyan : Yuan chao bi shi, mongolskij obydenyj izbornik / S. A. Kozin ; [predislovie chlena-korrespondenta AN SSSR N. Poppe]. Т. 1 : Vvedenie v izuchenie pamyatnika, perevod, teksty, golossarii. Moskva ; Leningrad, 1941. 619 s.

2. Акты, относящиеся к истории Западной России собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Н. Костомаров. Санкт-Петербург : Тип. 2-го отдел. Собственной Е. И. В. канцелярии. 1846. Т. 1: 1340–1560. 432 с. С. 194.; Akty, odnosyashiesya k istorii Zapadnoj Rossii sobrannye i izdannye Arheograficheskoyu

komissieyu / red. N. Kostomarov. Sankt-Peterburg : Tip. 2-go otdel. Sobstvennoj E. I. V. kancelyarii. 1846. T. 1: 1340–1560. 432 s. S. 194.

3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. Ч. 7. Т. 2 : Акты о заселении ЮгоЗападной России (1471–1668 гг.). С. 21.; Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore. Kiev: Tip. G. T. Korchak-Novickago, 1890. Ch. 7. T. 2 : Akty o zaselenii YugoZapadnoj Rossii (1471–1668 gg.). S. 21.

4. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев: В тип. И. и А. Давиденко. 1876. Ч. 7. Т. 1 : Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.). С. 83.; Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore. Kiev: V tip. I. i A. Davidenko. 1876. Ch. 7. T. 1 : Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoj Rossii (1386–1700 gg.). S. 83.

5. Див.: Źródła dziejowe. T. XXII : Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. XI : Ziemie ruskie, opisane przez Alexandra Jabłonowskiego. Ukraina (Kijów–Braclaw), dział III, Warszawa, 1897, 736+LX s. S. 396.;

6. Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории. Эпизод из истории Южной Руси в XIII и XIV столетиях. Киев : Унив. тип., 1876. 66 с. С. 36, 44.; Dashkevich N. P. Bolohovskaya zemlya i ee znachenie v russkoj istorii. Epizod iz istorii Yuzhnoj Rusi v XIII i XIV stoletiyah. Kiev : Univ. tip., 1876. 66 s. S. 36, 44.

7. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 7. Т. 3 : Акты о заселении Южной России XVI–XVIII вв. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1905. 1255с. С. 22.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 7. T. 3 : Akty o zaselenii Yuzhnoj Rossii XVI–XVIII vv. Kiev : Tip. G. T. Korchak-Novickogo, 1905. 1255s. S. 22.

8. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. Р. Г. Іванченка. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 192 с. С. 27.; Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky / Per. iz staroukr. R. H. Ivanchenka. Kyiv : T-vo «Znannia» Ukrainy, 1992. 192 s. S. 27.

9. Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620. Wydae T. Xżu L. dla Miłośników Języka i Dziejów. w Krakowie : w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem K. Mańkowskiego, 1868. 152 s. S. 39.

10. Стороженко І. С. На яку січ спирався Б. Хмельницький, готуючи повстання проти польської влади в Україні? Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. Вип. 7. 2009. С. 6–18. С. 10.; Storozhenko I. S. Na yaku sich spyravsia B. Khmelnytskyi, hotuiuchy povstannia proty polskoi vlady v Ukraini? Prydniprov'ia: istoryko-kraieznavchi doslidzhennia. Vyp. 7. 2009. S. 6–18. S. 10.

11. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорозької. Т. 5 : Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни: (відбитка з 3-го випуску «Праць Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права». Збірник соціально-економічного відділу ВУАН. № 12). Київ : Друк. Української АН, 1927. С. 203—340. С. 330.; Slabchenko M. Ye. Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichi Zaporozkoi. T. 5 : Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid

Khmelnychchyny do svitovoi viiny: (vidbytko z 3-ho vypusku «Prats Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho ta ukrainskoho prava». Zbirnyk sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN. № 12). Kyiv : Druk. Ukrainskoi AN, 1927. S. 203—340. S. 330.

12. Кумке К. К вопросу о термине «казак – казачество», относящемуся к XVI–XVII вв. Українське козацтво: Витоки, еволюція, спадщина: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва, Київ – Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р. У 3 вип. / Ред. кол. : В. А. Смолій (відп. ред.), М. П. Ковальський, В. С. Степанков, Ф. П. Шевченко, В. О. Щербак (відп. секр.). АН України. Інститут історії України; Дніпропетровський державний університет. Вип. 1. Київ : Інститут історії України, 1993. 164 с. С. 29.; Kumke K. K voprosu o termyne «kazak – kazachestvo», otnosiashchemusia k XVI–XVII vv. Ukrainske kozatstvo: Vytoky, evoliutsiia, spadshchyna: Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, prysviachenoї 500-richchiu ukrainskoho kozatstva, Kyiv – Dnipropetrovsk, 13–17 travnia 1991 r. U 3 vyp. / Red. kol. : V. A. Smolii (vidp. red.), M. P. Kovalskiyi, V. S. Stepankov, F. P. Shevchenko, V. O. Shcherbak (vidp. sekr.). AN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet. Vyp. 1. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 1993. 164 s. S. 29.

13. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорозької. Т. 5 : Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни: (відбитка з 3-го випуску «Праць Комісії для виучування історії західно-руського та українського права». Збірник соціально-економічного відділу ВУАН. № 12). Київ : Друк. Української АН, 1927. С. 203–340. С. 222.; Slabchenko M. Ye. Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichy Zaporozkoi. T. 5 : Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid Khmelnychchyny do svitovoi viiny: (vidbytko z 3-ho vypusku «Prats Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho ta ukrainskoho prava». Zbirnyk sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN. № 12). Kyiv : Druk. Ukrainskoi AN, 1927. S. 203–340. S. 222.

14. Терновский Н. Н. К истории Запорожского края Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1904. С. 23.; Ternovskij N. N. K istorii Zaporozhskogo kraja Ekaterinoslav: Tip. gubernskogo zemstva, 1904. S. 23.

15. Dubiecki, Marian Kudak. Twierdza kresowa i jej okolice. Warszawa : nakł. Gebethnera i Wolffa, 1900. 154 s. S. 21, 114.

16. Эварницкий (Яворницкий) Д. И. История запорожских казаков. Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1892. 641 с. Т. 1. С. 131.; Evarnickij (Yavornickij) D. I. Istoriya zaporozhskih kozakov. Sankt-Peterburg : Tip. I. N. Skorhodova, 1892. 641 s. T. 1. S. 131.

17. Див.: Путешественныя записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. В Санктпетербурге : При Императорской Академии наук, 1787. [2], 273, [1] с. С. 244.; Div.: Puteshestvennyya zapiski Vasilya Zueva ot S. Peterburga do Hersona v 1781 i 1782 godu. V Sanktpeterburge : Pri Imperatorskoj Akademii nauk, 1787. [2], 273, [1] с. С. 244.

18. Эварницкий (Яворницкий) Д. И. Вольности запорожских казаков : историко-топографический очерк. Санкт-Петербург : Типо-литогр. и фото П. И. Бабкина, 1898. 405, VI, [1] с. С. 147.; Evarnickij (Yavornickij) D. I. Volnosti zaporozhskih kazakov : istoriko-topograficheskij ocherk. Sankt-Peterburg : Tipo-litogr. i foto P. I. Babkina, 1898. 405, VI, [1] с. С. 147.

19. Dubiecki, Marian Kudak. Twierdza kresowa i jej okolice. Warszawa : nakł. Gebethnera i Wolffa, 1900. 154 s. S. 41.

20. Слабченко М. Є. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. Київ : З друк. Укр. Акад. Наук. Вип. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. С. 163.; Slabchenko M. Ye. Palankova organizaciya Zaporozkikh Volnostiv. Praci Komisiyi dlya viuchuvannya istoriyi zahidno-ruskogo ta vkrayinskogo prava. Kiyiv : Z druk. Ukr. Akad. Nauk. Vip. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. S. 163.

21. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. Вып. 1 : Нынешние уезды : Екатеринославский, Верхнеднепровский, Новомосковский и Павлоградский. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. V, 573 с. С. 217.; Materialy dlya istoriko-statisticheskogo opisaniya Ekaterinoslavskoj Eparhii. Cerkvi i prihody proshedshego XXVIII stoletiya : Vyp. 1-2. Ekaterinoslav : Tip. Ya. M. Chauskogo, 1880. Vyp. 1 : Nyneshnie uezdy : Ekaterinoslavskij, Verhnedneprovskij, Novomoskovskij i Pavlogradskij. Ekaterinoslav : Tip. Ya. M. Chauskogo, 1880. V, 573 с. S. 217.

22. Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. Екатеринослав : тип. Екатеринославскаго Губернскаго Правления, 1873. 272 с. С. 116.; Samarskij, Ekaterinoslavskoj eparhii, Pustynno-Nikolaevskij monastyr. Ekaterinoslav : tip. Ekaterinoslavskago Gubernskago Pravleniya, 1873. 272 s. S. 116.

23. Стороженко А. Сводъ данныхъ о Янъ Орышевском, Запорожскомъ гетманъ времяъ Стефана Баторія. Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал. 1897. № 1. Янв. 125–145. С. 134.; Storozhenko A. Svod dannyh o Yan Oryshevskom, Zaporozhskom getman vremen Stefana Batoriya. Kievskaya starina. Ezhemesyachnyj istoricheskij zhurnal. 1897. № 1. Yanv. 125–145. S. 134.

24. Слабченко М. Є. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. Київ : З друк. Укр. Акад. Наук. Вип. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. С. 166.; Slabchenko M. Ye. Palankova orhanizatsiia Zaporozkykh Volnostiv. Pratsi Komisii dlia vyuchuvannya istorii zakhidno-ruskoho ta vkrayinskoho prava. Kyiv : Z druk. Ukr. Akad. Nauk. Vyp. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. S. 166.

25. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 3. Т. 1 : Акты о казаках (1500–1648 гг.). Киев : Тип. И. и А. Давиденко, 1863. СХХ, 433 с. С. 6.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 3. T. 1 : Akty o kazakah (1500–1648 gg.). Kiev : Tip. I. i A. Davidenko, 1863. СХХ, 433 s. S. 6.

26. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 7. Т. 2 : Акты о заселении Юго-Западной России. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. II, II, 644 с. С. 176.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 7. T. 2 : Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoj Rossii. Kiev : Tip. G. T. Korchak-Novickogo, 1890. II, II, 644 s. S. 176.

27. Konstytucye seymu walnego koronnego warszawskiego szescniedzilniego 1638. Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego. Petersburg : nakład i druk Jozafat Ohryzko, 1859. T. III : Prawa,

konstytucye y przywileie Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone. 472, XV. s. S. 441.

Ye. Butyrin

LOCAL GOVERNMENT DURING THE COSSACK PERIOD (END OF THE XV CENTURY - FIRST QUARTER OF THE XVII CENTURY)

The occurrence of the Cossacks and the functioning of the Cossack self-government bodies (end of the fifteenth century - the first half of the seventeenth century) have been explored in the article. It has been highlighted that the summit of all Cossacks, without exception - a council (circle) - was the supreme body of power in Zaporizhian Sich. It was called by the Chernetsky council when the Cossacks did not gather by the will of starshina, but on their own initiative. Besides, only the starostas could meet on the council, and in some cases not all of the Cossacks could be invited to the circle, but only heads of kurins. The existence of the council was not regulated by formal rules; traditionally the circle was convened annually on January 1 in Sich, for the re-election of the ataman and starostas, and in the case of the current necessity, convoked extraordinary councils that could be convened where the request arose. The Council was an advisory body, an instrument for reaching consensus, and a joint decision, which became binding on the community that adopted it. When making a decision, the council was divided into two circles - the Starosta and the Chern' (vulgus), which included people with the lowest common denominator, commoners. When the Chern' circle unanimously made a decision, the Starostas, even involuntarily, had to come down in favour on the side of the majority. In order to demonstrate decision-making process, they beat the timbasl and gave cannon volleys.

On behalf of the council, the most important questions concerning the life of the Cossack community were put forward, namely: the establishment of a military structure, the election of executive bodies - the ataman, the starosta, the questions of war and peace, negotiations with the ambassadors of other states. In particularly important cases, the council became the highest judicial authority.

It has been determined that the executive power in the Cossack community was occupied by the ataman of Kosh, who was elected by the general circle for one year and had a powerful influence on the daily life of Sich. The Cossack starshina - a judge, an osavul, a pisar' (clerk) who was elected for the purpose of fulfilling the will of the community - assisted in the exercise of executive power by the ataman. The source of power was not the ruling starshina, but the Cossack community, its will. Consequently, the success of the leadership depended on the ability to integrate into the community, to know its needs and to issue only those orders that were recognized by the Cossacks and were performed voluntarily. Any coercion on the part of the starshina for the execution of orders by the Cossacks, or their obedience, was impossible and contrary to the Cossack democracy.

Key words: Cossack, Registered Cossacks, Zaporizhzhya Sich, Koshovyi Otaman, Starshina.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.